

مقدمه

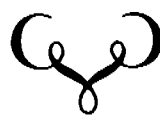
در بهمن ماه سال ۱۳۶۹ از طرف کتابخانه ملی ایران مأموریتی به اینجانب محول گردید تا در سمینار خدمات کتابخانه‌ای به نایبانیان در کشورهای جهان سوم که در ژاپن تشکیل می‌شد شرکت کنم.

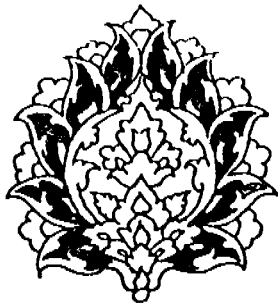
محل تشکیل سمینار شهر توکیو و مؤسسه برگزارکننده سمینار دانشگاه توکیو بود. قبل از شرکت در سمینار نیز اطلاعاتی راجع به کتابخانه‌های نایبانیان و خدمات آنها کسب کردم و در همین مرحله دریافتم که متأسفانه از این نظر کشور ما بسیار ضعیف است و حتی در مقایسه با کشورهای فقیر جهان سوم از جمله بنگلادش و نپال نیز موضع نازلتری دارد.

بیست و شش کشور در این سمینار شرکت داشتند. نمایندگان کشورهایی چون ایالات متحده، انگلستان، کانادا، سوئد و سوئیس آخرین پدیده‌ها را در این زمینه عرضه کردند و در جلساتی که تشکیل می‌گردید، کتابداران که بعضی از آنها نیز نایبانی بودند به بحث و بررسی درباره مسائل مربوط به کتابخانه‌های خود می‌پرداختند و راهنمایی‌های لازم را از کشورهای پیشرفته دریافت کردند. گزارش‌های ارائه شده به سمینار که بعضی از آنها به وسیله کتابداران نایبانی ایراد می‌گردید بسیار جالب و حاکی از توجه به کتاب و کتابخانه در این کشورها بود.

از کتابخانه‌های نایبانیان ایران هیچ نماینده‌ای در این سمینار شرکت نداشت؛ و با توجه به اینکه چنین سمینارهایی در کشورهای منطقه به ندرت تشکیل می‌شود، عدم حضور فعال ایران جای تأسف داشت. از کتابخانه ملی ایران سه نفر نماینده در این سمینار شرکت

کتابخانه‌های
مرکز نایبانیان رودکی
تاج الملوک ارجمند

داشتند و با وجود نداشتن پیشینه کافی در زمینه موضوع سمینار توانست بسیار مفید واقع شود و مبنای فعالیت های آینده برای پی گیری و بررسی مسائل مربوط به کتابخانه های نابینایان کشورمان گردد. کتابخانه ملی ایران رسیدگی به کتابخانه های نابینایان و ایجاد بخشی خاص نابینایان را در اولویت برنامه های خود قرار داده است. با اعتقاد به این موضوع که برای بهبود بخشیدن و سر و سامان دادن به کار کتاب و کتابخانه هیچ وقت دیر نیست - خصوصاً برای این قشر محروم در مملکت - نگارنده مقدماً بررسی خود را از کتابخانه های مرکز نابینایان رودکی که بزرگترین آنها در سطح مملکت است آغاز کرد. امید است بتوان با در نظر گرفتن نواقص و کمبودهای موجود با کمک افراد ذیصلاح کاری هرچند کوچک برای نابینایان عزیز انجام داد.

در همین جا لازم می داند از کارکنان صبور و دلسوز کتابخانه نابینایان رودکی که با صبر و حوصله به پرسشهای نگارنده پاسخ گفته و امکان بررسی حاضر را فراهم ساختند صمیمانه تشکر کنم.

مروری بر مراکز و کتابخانه های نابینایان استان تهران

۱. مدرسه نابینایان شهید محبی

این مدرسه کار تعلیمات ابتدایی و متوسطه نابینایان را برعهده دارد. تعداد زیادی از فارغ التحصیلان این مدرسه موفق شده اند به دانشگاهها راه یابند حدود ۲/۳ کتابهای درسی بریل در این مدرسه چاپ می شود (در حدود ۱۰۳ عنوان) و بعد از هماهنگی با دفتر کودکان استثنائی وزارت آموزش و پرورش به سایر مدارس فرستاده می شود.

۲. مدرسه نابینایان خزاعلی

این مدرسه در چندساله اخیر سعی در ایجاد مرکزی برای تهیه کتابهای گویا نموده است. این مرکز در تأمین کتابهای درسی گویا مورد نیاز تمام دانش آموزان در سراسر کشور با مؤسسه رودکی در ارتباط نزدیک است. در این آموزشگاه کتابخانه ای است که می توان آن را قدیمترین و شاید فعالترین کتابخانه آموزشگاهی نابینایان به شمار آورد.

این کتابخانه در طبقه دوم ساختمان اصلی قرار گرفته است و وسعت آن ۸۰ مترمربع است. کتابهای درسی در یک قسمت جدا از بقیه کتابها قرار دارند. قسمتی از فضای کتابخانه به کتابهای فکاهی و تفریحی نابینایان اختصاص دارد. و در قسمت دیگر مخصوص کتابهایی است که با حروف درشت نوشته شده و خاص کسانی است که از بینایی کمی برخوردارند قسمتی از مجموعه را نیز کتابهای چاپ معمولی تشکیل می دهد که برای استفاده کنندگان بینا و معلمان در نظر گرفته شده است. مجموعه کتابخانه کلاً شامل

۱۴۰۰ عنوان کتاب است و بوسیله خانمی که بینا هستند اداره می شود.

۳. مرکز گویا برای خدمات علمی و تحقیقاتی

این مرکز بوسیله خانمی که دارای درجه دکتری علوم سیاسی از انگلستان و نابینا هستند تأسیس شده است. ایشان در طبقه دوم یک آپارتمان مسکونی شش استودیوی ضبط نوار ایجاد کرده اند، که در آن کتابهای گویا برای دانشجویان و فارغ التحصیلان نابینا تهیه می شود، این مرکز هیچ گونه کمکی از دولت دریافت نمی کند و با بودجه شخصی اداره می گردد.

۴. مرکز تحقیقاتی بنیاد جانبازان

این مرکز اخیراً تأسیس شده است و عهده دار دادن خدمات به کسانی است که در جنگ تحمیلی نابینا شده اند. دارای یک استودیو کوچک است که کتابهای مورد استفاده اعضا را ضبط می کند. این مرکز توانسته است با کمک مرکز نابینایان رودکی آرشویی با ۵۰۰ عنوان کاست ضبط شده فراهم آورد.

۵. کتابخانه عمومی حسینیه ارشاد.

این کتابخانه اخیراً قسمتی از خدمات خود را به مراجعه کنندگان نابینا اختصاص داده است و شانزده عنوان کتاب بریل شامل ۱۵۰ جلد کتاب در زمینه های مرجع و علوم انسانی فراهم کرده است و درصدد فراهم آوردن کارتهای مخصوص برای کتابها به زبان بریل است. همچنین تعداد زیادی کتاب نیز از دفتر یونسکو در ایران دریافت کرده و برنامه ای نیز جهت جمع آوری کتابهای گویا دارد.

۶. کتابخانه ملی ایران

این کتابخانه که اخیراً استقلال یافته و زیر نظر دفتر ریاست جمهوری فعالیت می کند، یکی از اهداف اصلی خود را جمع آوری کلیه کتابهای چاپ شده در ایران از جمله کتابهای بریل و گویا قرار داده است. یکی از برنامه های این کتابخانه برنامه ریزی و هماهنگی

بهبودی نایبانیان رودکی تغییر یافت. این سازمان از سه قسمت زیر تشکیل شده است:

۱. مرکز تعلیمات حرفه‌ای
۲. مرکز توانبخشی
۳. مرکز فرهنگی که وظیفه هماهنگی فعالیت‌های فرهنگی از جمله کتابخانه‌ها را به عهده دارد.

پس از آنکه تصمیم گرفته شد مؤسسه رودکی کار انتشار و چاپ کتب مربوط به نایبانیان بعد از سطوح دبستان را عهده‌دار باشد، مراکز چاپ و انتشارات وزارت آموزش و پرورش انجام این فعالیت را برعهده گرفتند.

کتابخانه‌های مرکز نایبانیان رودکی

این کتابخانه که از سال ۱۳۵۲ رسماً فعالیت خود را آغاز کرده، به عنوان کتابخانه مادر، به ارائه خدمات کتابخانه‌ای به نایبانیان سراسر کشور مشغول است.

این کتابخانه سالها تنها مرکزی بوده است که به ارائه خدمات فرهنگی به نایبانیان می‌پرداخته و تا سال ۱۳۶۰ کلیه کتابهای بریل و گویای درسی و غیر درسی در این مرکز تهیه می‌شده است. از این سال به بعد تصمیم گرفته شد که این مرکز تنها به فعالیت‌های انتشاراتی خود در سطوح بعد از دبیرستان ادامه دهد.

به علت موجود بودن زینک بعضی از کتابهای درسی که مطالب آنها نیاز به تغییر ندارد، هنوز ۱/۳ کتابهای درسی نایبانیان در چاپخانه این مرکز چاپ می‌شود.

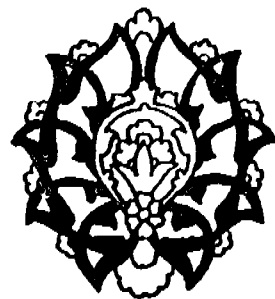
کتابهای گویای مورد نیاز دانش‌آموزان کلاً در این کتابخانه تهیه می‌گردد و بقیه ظرفیت انتشاراتی کتابخانه به نشر کتابهایی در زمینه مرجع، ادبیات، و علوم انسانی که خاص فروش و توزیع عمومی است اختصاص دارد.

بخش‌های مختلف مرکز نایبانیان رودکی به ترتیب عبارتند از:

۱. کتابخانه عادی
۲. کتابخانه بریل
۳. کتابخانه گویا
۴. چاپخانه

۱. کتابخانه عادی

این کتابخانه که در طبقه دوم و در ضلع جنوبی ساختمان قدیمی قرار دارد کلاً دارای مساحتی حدود ۳۵ مترمربع است. مجموعه کتابخانه دارای ۳۰۰۰ عنوان کتاب است که در ۹ قفسه چیده شده است. در این کتابخانه هیچ نوع سیستم طبقه‌بندی وجود ندارد و فهرست موجودی کتابخانه در پوشه‌ای نگهداری می‌شود. موجودی کتابخانه بیشتر مورد استفاده کارکنان بینا و عمدتاً برای

فعالیت‌های کتابخانه‌ای برای نایبانیان در سطح کشور است. امید است در چند سال آینده کلیه برنامه‌های پیش‌بینی شده به اجرا درآید.

تاریخچه کتابخانه نایبانیان رودکی

طبق آخرین گزارشی که از طرف سازمان بهزیستی کشور به مناسبت روز عصای سفید (روز ۱۵ اکتبر) منتشر شده است، در ایران حدود ۱۰۰,۰۰۰ نابینا وجود دارد که ۲۳,۰۰۰ نفر از آنها کودک زیر دوازده سال و ۵۶,۰۰۰ مرد و بقیه زن هستند، و سالانه ۱۰ درصد به این تعداد افزوده می‌شود. این افراد به‌طور عمده تحت حمایت سازمان بهزیستی و وزارت آموزش و پرورش هستند.

نخستین مدرسه برای نایبانیان در ایران به وسیله دکتر خزاعلی تأسیس گردید. سازمانی در جوار این مدرسه برای نگهداری و راهنمایی نایبانیان تأسیس شد که وظیفه آن کمک به نایبانیان در زمینه‌های مختلف و نگهداری از نایبانیان نیازمند بود.

در سال ۱۳۵۰ بودجه مستقلی از طرف دولت برای این مدرسه در نظر گرفته شد و یک سال بعد ساختمان قدیمی که مدرسه و مرکز مشاوره و نگهداری خزاعلی در آن قرار داشت بوسیله دولت خریداری گردید و ساختمان جدیدی برای دانش‌آموزان نابینا احداث گردید.

در این سال سازمان ملی رفاه نایبانیان تأسیس گردید که در واقع جایگزین مرکز مشاوره و نگهداری خزاعلی گردید. این مدرسه ارتباط نزدیکی با مدرسه نایبانیان خزاعلی داشت و منابع و بودجه بین این دو مرکز تقسیم می‌شد. سازمان ملی رفاه نایبانیان وظیفه تهیه و توزیع کتابهای گویا و بریل را نیز برعهده داشت.

ده سال پیش سازمان بهزیستی کشور به وسیله دولت تأسیس شد. هدف از ایجاد این سازمان هماهنگی و هدایت فعالیت‌های مربوط به افراد معلول و ناتوان از جمله نایبانیان بود. در این زمان تصمیم بر آن شد که خدمات مربوط به کودکان نابینا به اداره کودکان استثنایی وابسته به وزارت آموزش و پرورش؛ و رسیدگی به امور مربوط به نایبانیان بزرگسال به سازمان ملی رفاه نایبانیان واگذار شود. در همین زمان نام سازمان ملی رفاه نایبانیان به سازمان

تغذیه کتابخانه بریل به منظور تبدیل کتابها به بریل، و کتابخانه گویا برای تبدیل به نوار مورد استفاده است. گاه برخی نابینایان نیز کتاب به امانت می‌گیرند تا به وسیله افراد بینا برای آنها خوانده شود.

۲. کتابخانه بریل

این کتابخانه با ۵۶ مترمربع زیربنا در ضلع شمال شرقی ساختمان قرار گرفته و به وسیله فردی نابینا که لیسانسیه رشته روانشناسی است اداره می‌گردد. کار ماشین نویسی به وسیله ماشین پرکینز توسط خانمی نابینا انجام می‌شود. نوشته‌های روی کاغذ باید روی ترموفورم یا بریلون چاپ شود (کاغذ ترموفورم مخصوص کتابهای بریل و اندازه آن ۳۰×۲۸ سانتیمتر است). این کار در ماشین ترموفورم انجام می‌گردد.

۶۳۰ عنوان کتاب بریل در کتابخانه موجود است که ۲۴۰ عنوان انگلیسی و بقیه فارسی هستند. در ابتدای تأسیس تمام کتابهای بریل در سطوح راهنمایی و دبیرستان در این مرکز آماده می‌گردید. با واگذار شدن این مسئولیت به وزارت آموزش و پرورش معدودی از کتابهای درسی در این کتابخانه چاپ می‌شود.

تنها مرجع انگلیسی به فارسی موجود، فرهنگ یکجلدی آریانپور است که احتمالاً به ۳۰ جلد بریل تبدیل خواهد شد و حدود ۲۰ جلد آن آماده استفاده است. فرهنگ فارسی موجود نیز فرهنگ عمید است که ۲۷ جلد آن تهیه شده و احتمالاً به ۴۰ جلد می‌رسد. از هر کدام از کتابها به علت کمبود ترموفورم فقط دو نسخه تهیه می‌گردد و بنا به گفته کتابدار کاغذهای موجود حداکثر تکافوی یک سال آینده را خواهد کرد.

یونسکو نیز تعدادی کتاب وچین شده را که اکثراً چندجلدی و ناقص هستند به این کتابخانه فرستاده و به علت نداشتن متقاضی در گوشه‌ای انباشه شده است، و نشریه پیام یونسکو بصورت بریل به زبان انگلیسی و فرانسه بطور نامنظم به کتابخانه می‌رسد.

فصلنامه بصیر نیز تنها نشریه‌ای است که به وسیله هیئت تحریریه مستقر در سازمان بهزیستی تهیه و در چاپخانه این سازمان چاپ می‌شود و به بهای ۱۰ ریال برای ۱۳۰ متقاضی در سراسر ایران ارسال می‌گردد و تعدادی نیز به کتابخانه‌های نابینایان فرستاده می‌شود.

خدمات امانت برای اعضا رایگان است. ابتدا صورتی از کتابهای موجود برای اعضا فرستاده می‌شود و بنا به درخواست هر متقاضی کتاب مورد نیاز وی ارسال می‌گردد. حق عضویت کتابخانه ۲۰۰۰ ریال است.

۳. کتابخانه گویا

کتابخانه گویا قبلاً در ساختمان خزاعلی مستقر بوده و از تابستان

سال ۱۳۶۸ به محل فعلی منتقل گردیده است. این کتابخانه در طبقه دوم جنب کتابخانه بریل قرار دارد و مساحت زیربنای آن ۱۰۸ مترمربع است.

در این کتابخانه ۹ نفر به کار اشتغال دارند که ۵ نفر بینا و ۴ نفر نابینا هستند. ۳ نفر به کار گویندگی، ۲ نفر تصحیح، یک نفر تکثیر و مادرسازی نوارها، یک نفر صدابردار، و یک نفر مسؤول هماهنگی کارهای درسی و غیردرسی است.

در کتابخانه ۸۰۰ عنوان نوار وجود دارد که در ۲۲۰۰۰ حلقه نوار تکثیر شده است. از این تعداد ۸۰۰۰ حلقه نوار درسی و بقیه غیردرسی است. نوار کتابهای دانشگاهی نیز جزء نوارهای غیردرسی تلقی شده است. تکثیر تمام نوارهای درسی نابینایان به عهده این کتابخانه است و نوارهای تهیه شده به تمام مراکز نابینایان کشور فرستاده می‌شود.

خدمات امانت منحصرأ برای اعضا انجام می‌شود و حق عضویت ۳۰۰۰ ریال است. اعضای کتابخانه را اکثراً دانش آموزان و دانشجویان تشکیل می‌دهند. هر متقاضی می‌تواند مدت ۱۵ روز نوار را در اختیار داشته باشد.

تعداد اعضای کتابخانه ۳۱۰ نفر است، و طبق نظر کتابداران اعضاء ترجیح می‌دهند به کتابخانه بیایند؛ زیرا بدینوسیله با سایر نابینایان ارتباط برقرار می‌کنند و این برخوردها احتمالاً حل مسائل اجتماعی آنان را تسهیل می‌کند. کتابخانه از نظام طبقه‌بندی مشخصی پیروی نمی‌کند و نوارها بر اساس شماره ورود کدگذاری شده و در آرشیو نگهداری می‌شوند.

ساختمان آرشیو سیستم تهویه نسبتاً مناسبی دارد و فاقد تجهیزات مناسب ایمنی برای چنین ساختمانهایی است.

ضبط کتابها در استودیو انجام می‌شود و حدود دو ماه پیش به کمک سازمان رادیو تلویزیون، دو استودیوی مجهز در این سازمان راه اندازی شده است که به علت کمبود نیروی انسانی، تنها یک استودیو مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. در حال حاضر دو گوینده در استودیو به کار اشتغال دارند و به طور متوسط روزی یک نوار تهیه می‌گردد. شرایط لازم برای گویندگی داشتن حداقل دیپلم متوسطه و صدای مناسب است.

قابل ذکر است که کلاً ۱۲ کتابخانه گویا در سراسر کشور وجود دارد.

۴. چاپخانه

در سال ۱۳۴۸ چاپخانه‌ای در همین محل فعلی تأسیس شد. کارکنان چاپخانه ابتدا ۶ نفر بودند که برای چاپ از لوح و قلم استفاده می‌کردند. کارکنان شاغل در چاپخانه هم‌اکنون ۲۵ نفر هستند که ۴ نفر لیسانس و ۶ نفر دیپلم و ۱۵ نفر زیر دیپلم هستند.

طی مسافت طولانی به راحتی به آن دسترسی داشته باشند و از نظر رفت و آمد نیز در محلی خلوت و کم‌ترافیک باشد.

۲. برای سر و سامان دادن به وضع کتابخانه‌های نابینایان باید کتابدار متخصص و باتجربه استخدام شود.

۳. برای چاپخانه باید وسایل مدرن چاپ بریل تهیه شود و دستگاه اسکنر فارسی خریداری شود (اسکنر دستگامی است که کتاب چاپی را صفحه به صفحه تبدیل به بریل می‌کند).

۴. چندین دستگاه مخصوص خواندن کتاب بریل تهیه شود.

۵. برای سازماندهی کتابخانه‌ها از تجربه‌های کتابخانه ملی چه به صورت شرکت در دوره‌های کارآموزی و چه بهره‌مندی از تجربیات متخصصان استفاده شود.

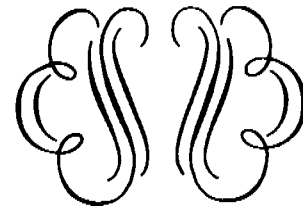
۶. تهیه کتابشناسی کتابهای بریل و گویا برای کتابهای موجود و شرکت در کتابشناسی ملی، به طوری که حداقل سالانه کتابهایی که به صورت بریل و گویا منتشر می‌شوند در کتابشناسی ملی معرفی گردند.

۷. فهرستگان کتابهای بریل و گویا در سطح کشور تهیه شود.

۸. با سازمانهای بین‌المللی جهت بهره‌مندی از تواناییهای آنها در حل مشکلات و آگاهی از آخرین پدیده‌های موجود در این زمینه ارتباط مؤثرتر برقرار گردد.

۹. با مسؤولان رادیو هماهنگی شود که همه‌روزه ساعتی را به نابینایان اختصاص دهند و به معرفی کتابخانه‌ها و خدمات آنها، معرفی کتابها و نشریات جدید، راهنمایی نابینایان در زمینه‌های شغلی، و سایر مسائل اجتماعی بپردازند.

۱۰. کتابخانه سیار نابینایان راه‌اندازی شود به طوری که حداقل ماهی یک بار به محل سکونت نابینایان مراجعه کرده و کتابها و نشریات جدید را به آنها معرفی کنند تا نابینایان بتوانند براحتی منابع مورد نیاز خویش را برگزینند.

۱۵۰ متر فضا به چاپخانه اختصاص یافته است. با استفاده از چهار ماشین حروف‌زنی کتابهای بریل بر روی زینکهای مخصوص تهیه و در دستگاه چاپ ملخی تکثیر می‌شود. هفته‌ای دو عنوان کتاب ۱۴۰ تا ۱۵۰ صفحه‌ای چاپ و به مراکز نابینایان در سراسر کشور فرستاده می‌شود. دستگاههای چاپ فرسوده و قدیمی هستند و کارایی چندانی ندارند.

چند پیشنهاد

توصیه‌های زیر به منظور بهبود وضع کتابخانه‌های نابینایان و بوجود آوردن تسهیلات و امکانات بهتر و دادن خدمات کتابخانه‌ای و اطلاعاتی مؤثرتر به نابینایان ارائه می‌گردد. این پیشنهادات بیشتر می‌تواند مورد استفاده کتابخانه نابینایان رود کی قرار گیرد، چون این کتابخانه به عنوان کتابخانه مادر به ارائه خدمات کتابخانه‌ای به نابینایان اشتغال دارد و هرگونه بهبودی در وضع این کتابخانه می‌تواند الگویی برای سایر کتابخانه‌ها به شمار آید.

۱. احداث یک ساختمان مخصوص نابینایان با استانداردهای مخصوص، بدین معنا که در آن رعایت تمام اصول مربوط به این ساختمانها شده باشد، و ورود و خروج نابینایان براحتی انجام گیرد. ساختمان باید در مرکز شهر واقع باشد تا تمام نابینایان بتوانند بدون